

کاریگری قوتابخانه کانی دههینانی سینهمایی له سهر دههینیری کورد

هیوا محمد لطیف^۱، عبدالناصر مصطفی ابراهیم^۲

^۱ بهشی سینهما، کولێجی هونهره جوانه کان، زانکۆی سلیمانی، شاری سلیمانی، ههریمی کوردستان، عێراق
^۲ بهشی سینهما و شانۆ، کولێجی هونهره جوانه کان، زانکۆی سه لآحه ددین، شاری ههولێر، ههریمی کوردستان، عێراق

Corresponding author's e-mail: hiwa.lattif@univsul.edu.iq

پوخته:

ئهو سه ره که وتنه بهرچاوهی سینهما که له سه ره تای سه دهی بیسته وه به دهستی دههینیت و وه ک هونه ریکی خاوهن فۆرم و ناوه رۆک و جه ماوه رپی، و ئه و هیزه گه وره یه ی که هه یه تی بۆ تۆمارکردن و نواندنه وه ی واقع له لایه ک و توانای به ره مهینانی جادویانه ی وینه و بابه ت، به شیکێ زۆری ده که ویتته نه ستۆی کرداری ده رهینان و وه ک لپرسراوی یه که می به گه رخشتی فیلمه کان ده رده که ویت. که واته ده رهینان کاتیک که ریکه ی خۆی ده دۆزیتته وه وه ک بواریکێ سه ره به خۆی نیو دنیای فیلمسازی و سینهما، ئه و لپه وه تپروانین و ئایدیای ده رهینره کان چ وه ک تاک و چ وه ک گرووپ ده بنه هۆی سه ره له دانی قوتابخانه ی جیاوازی ده رهینانی سینهما یی که ئه م قوتابخانه چه ند بنه ما و رپسایه کی تایبه تمه ند به خۆیان داده رپژن و فۆرم و ناوه رۆکی فیلمه کانیا ن له سه ر بنیاد ده نین، و دواتر کاریگه ریه کانیا ن به فراوانی له نیو جیهانی سینهما دا بلاو ده بیته وه و ده بنه به شیکێ گرنگ له تیۆره سینهما ییه کان، که دوا جار ده کریت کاریگه ریه کانیا ن ئه م قوتابخانه له نیو فیلم و به ره مه جیاوازه سینهما ییه کانیا ن ده رهینره رانی جیهاندا بهرچاوبکه ون و بدۆزیتته وه. بۆیه ده بینین له م سالانه ی دوا ییدا کورد به ده رنه بووه به و کاریگه ربوونه و ده رهینره رانی فیلمه کوردیه کان به راسته وخۆ یاخود ناراسته وخۆ له ژیر ئه و کاریگه ریا نه دا فیلمه کانیا ن دروست ده که ن. ئه م کاریگه ربوونه شیا ن به پیتی ئه و په یام و ناوه رۆکه ی که فیلمه کانیا ن هه لیا نگرته وه و له گه ل بارودۆخی ناوخۆی گه له که یان و نازاره کانیا ن و دیدگا کانیا ن یه کده گریتته وه. هه روه ها له لایه کی تریشه وه به هۆی که می ئه و بودجه یه ی که بۆ به ره مهینانی فیلمیک پتویسته ده رهینره و فیلمسازی کورد ده یانه ویت به ته کنیک و تیچوو یه کی که م ئه و فیلمانه دروستبکه ن و هه روه ها بتوانن به باشی خه یال و ئایدیاکانیا ن جینگا بکه نه وه.

وشه کلبله کان: قوتابخانه، ده رهینان، سینهما.

المخلص

ان النجاح المميز الذي يحققه السينما في بداية القرن العشرين، كفن جماهيري صاحب شكل و محتوى، و القوة العظيمة التي يتمتع بها للتسجيل و تمثيل الواقع من جهة و قوة الانتاج الساحر للصور و المواضيع، يقع معظمه على عاتق عملية الإخراج، و يظهر المخرج كمسؤول اول عن الافلام. لذا عندما يجد الإخراج مساره كأساس متين في عالم صناعة الافلام و السينما، حينها تكون النظرة و فكرة المخرجين كافراد او كمجموعات تؤدي الى نشوء مدارس مختلفة للإخراج السينمائي، حيث تقوم هذه المدارس بإنشاء العديد من الاسس و الانظمة الخاصة بهم يتم على اساسها انشاء الشكل و محتوى افلامهم، ثم ينتشر تأثيراتها في عالم السينما بشكل موسع و يصبح جزءاً مهم من النظريات السينمائية. بالامكان رؤوية و ايجاد تأثيرات هذه المدارس في الافلام و المنتجات السينمائية المختلفة للمخرجين العالميين، لذا نرى في السنوات الاخيرة ان الكورد لم يكن مستثناة من هذه التأثيرات و كان مخرجوا الافلام الكوردية يصنعون افلامهم متأثرين بتلك التأثيرات بشكل مباشر او غير مباشر، و كانت هذه التأثيرات تطابق مع الظروف الداخلية لشعوبهم و معاناتهم و رؤواهم وفقاً للرسالة و محتوى الافلام التي يحملونها. من جانب اخر و نظراً لصغر حجم الميزانية التي يتطلبها انتاج فلم، يريد المخرجون و صانعوا الافلام الكوردية ان يصنعوا الافلام بتقنيات و تكلفة قليلة و ان يستطيعوا ان يثبتوا خيالهم و افكارهم بشكل جيد.

الكلمات المفتاحية: مدرسة، إخراج، سينهما.

گۆفاری زانکۆی هه له بجه: گۆفاریکی زانسی ته کادیمیبه زانکۆی هه له بجه ده ری ده کات	
DOI Link	http://doi.org/10.32410/huj-10448
ریککه وه ته کان	ریککه وتی وه رگرتن: ۲۰۲۲/۹/۸ ریککه وتی په سه ندرکن: ۲۰۲۲/۹/۲۷ ریککه وتی بلا و کردنه وه: ۲۰۲۳/۳/۳۰
ئیمه یلی توێژه ر	hiwa.lattif@univsul.edu.iq
مافی چاپ و بلا و کردنه وه	© ۲۰۲۳ هیوا محمد لطیف، پ. ی. د عبدالناصر مصطفی ابراهیم، گه یشتن به م توێژینه وه یه کراوه یه له ژیر ره زامه ندی 4.0 CCBY-NC-ND

پینجهم: میتۆدی تووژینهوه

تووژهر پشتی به ریبازی شیکاری وهسفی بهستوووه که ریکده که ویت له گهل زانسته مروفاپه تیه کاند، وهک ئه دهه و هونه، (که به واتای وهسفی هه رچی گیانله بهر یان بی گیان، و دیاردهیه که له ئیستادا (ئاماده له ئیستادا) و پیکهاته که ی و کرداره باوه کانی و تومارکردنی و شیکردنه وه و روونکردنه وهی. لیکۆلینه وه له حه قیقه ته ئیستاییه په یوه ندیاره کان به سروشتی دیاردهیه که وه لووئستیک یاخود کۆمه لیک خه لک و کۆمه لیک رووداو یاخود کۆمه لیک بارودۆخ یان هه ر جوهره دیاردهیه کی تر.) (سعید، ۱۹۹۰، ل ۹۴)

شه شه م: کۆمه لگی تووژینه وه

له م بواره دا کۆمه لگی تووژینه وه به هه ریمی کوردستانی عێراق ده ستنیشان ده کریت به فیلمیک، لێره شه وه تووژهره ده ستنیشانی ئه وه فیلمه ی کردوو له یه که ی شیکردنه وه ی فیلمدا که قوتابخانه ی ریالیزم ده گرته وه.

حه وه ته م: دیاریکردنی دهسته واژه کان**۱- قوتابخانه:**

((به یی پیناسه ی فهره نگی (ئۆکسفۆرد)، قوتابخانه به و شوینه ده وتریت که قوتابی تیدا فیر ده کریت، جا چ له شیوه ی قوتابخانه بیت یاخود زانکۆ و کۆلیج بیت. یان هه ر دامه زراوه یه که که رینمای دیاریکراو سه باره ت به بابه تیکی دیاریکراو ده به خشیت. یاخود گروپیک له هونه رمه ند، نووسه ر یاخود فه یله سووف که له هه مان را و بۆچووندا هاوبه ش بن.) (Soanes, et al, ۲۰۰۶, p. ۸۱۱)

۲- ده ره ینان:

((وشه به که زمانی ئینگلیزی له بنه چه ی وشه ی (direct) ی زمانی لاتینییه وه وه ریگرتوو، به لام بنه چه ی وشه که به لاتینی (diregere) یه که به مانای: هه لده ستیت؛ به ریکده خات؛ ئاراسته ده کات؛ رینیشاندهره. له گهل ئه وه شدا مانای سینهمای وشه که سیفه ته بۆ ئه وه که سه به کاردیت که ئامۆژگاری ده دات به ئه کته ره کان و کاستی فیلمه که به مه ش وشه کانی نیو سیناریۆ ده کات به وینه و له سه ر سکرین نمایشده کریت.)) (جاکسون، ۲۰۰۸، ل ۱۳۰ - ۱۳۱)

۳- سینهما:

(کورتکراوه ی وشه ی Cinematographe، ئه م وشه یه واتای جیاوازی هه یه، له یه ککاتدا ئامازه یه بۆ بۆ ستایلینی ته کنیکی و به ره مه یینانی فیلم (کارکردن له سینهمادا) و نمایشکردنی (ئاهه نگی سینهمایه کان) و هۆلی نمایش (رۆشتن بۆ سینهما) و کۆمه لیک چالاک له و بواره دا (میژووی سینهما) و هه روه ها کۆمه لیک سه رچاوه و نووسراوی به فیلمکراو که پۆلینکراون بۆ چه ند به شیک، وه ک؛ سینهما ی ئه مریکی و سینهما ی بی ده نگ و سینهما ی خه یالکرد و سینهما ی بازرگانی...) (جورنو، ۲۰۰۹، ل ۱۶)

به شی دووم**ته وه ری یه که م: جوهره کانی قوتابخانه ی ده ره یینانی سینهما یی**

له کۆتاییه کانی سه ده ی نۆزه هه م و له گهل سه ره لدان سینهما، کامیرا ته نها وینه ی ده گرت، وه ک ئه و چاوه بوو که ئه رکه که ی ته نها روانین بوو له شته کان و وینه ی ده گرتن به بی ئه وه ی هیچ کاریگه ریه کی هه بیت له سه ر چۆنیه تی گواستنه وه ی بابه ته کان، ئه مه ش به روونی له فیلمه کانی برابانی لومیه ر (Lumiere Brothers) دا درده که ویت، لێره دا وه ک ده بینین له فیلمه کانیاندا هیچ کاریگه ریه کی ده ره یینه ر نیبه به سه ر درووستکردنی فیلمه که وه چونکه ئه وان به ئامیه ر نوپه کی خۆیان ته نها وینه ی رۆژیک یان ساتیکی مروفاپه وه رگرتوو و پاشان نمایشیان کردوو، واته کاره که ته نها جوژیک له ته کنیک بووه. (ئامیه ری سینهما تووگراف ته نها ئامیه ریک بووه نه ک نیوه ندیکی هونه ری، توانیوه یه تی وینه ی جولۆ توومار بکات و پاشان له سه ر سکرین نمایشی بکات که ئه مه ش سه رکه و تنیکی ته کنیکی بووه نه ک هونه رپی و ده رخستی لایه نی جوانی و ئاسۆ روونیان تیدا نه دیوه وه ک هونه ر) (روبنسون، ۱۹۹۹، ل ۲۵)، پاشان له سه ره تای سه ده ی بیسته وه که سینهما به ره وپیش ده چیت و وه ک هونه ریکی گرنگ خۆی ده چه سپینیت له دنیا دا، ئه وا ده بینین هه م وه ک لایه نی ته کنیکی ده ره یینه ر ئه رکه کانی جیا ده کاته وه و کاریگه ریه کی بالتر درووسته کات له فیلمه کاند و دیدگا و خه یالی خۆی زیاتر جیده کاته وه و کامیرا ده جوژینیت به پی ئه و خواست و ویسته ی خۆی که هه یه تی به رامبه ر به گیرانه وه ی وینه یانه ی چیرۆکی فیلمه که (له م ماوه یه دا ده بینین فیلم گرتی جیاوازه گرته خۆ و وه ک پێوانه ی فیلمه که درده که ویت نه ک جیاوازی. درووستکری فیلم له م ماوه یه دا زیاتر به وه هۆکاره گرتنه کان دوا به دوا یه کدا به کارده یینیت به ئامانجی جه ختکردنه وه له خاله دیاره کان له نیو روودا یکدا وه ک لایه نی گرنگی بینا کردنی گیرانه وه به درێژی یاخود درووستکردنی په یوه ندییه کانی- شوئینییه کان به شیوه یه کی روون) (بیرسون، ۲۰۱۰، ل ۷)، ئه مه ش ده بیته سه ره لدان تایبه ته ندیته ی ده ره یینه ر به سه ر که شی گشتی فیلمه که وه له بواری گرتنه و جیاوازی فیلم، چونکه له م ماوه یه دا ده ره یینه ر بونیادی خۆی داده رێژیت له رینگای خویندنه وه ی بۆ بواره کانی میژوو و جوانیانی و ئایدیۆلۆژی که ئه مانه ش له فۆرمی فیلمیکدا کۆده کاته وه که به شیوه یه کی فه لسه فی، و به مه به ست له نیو فیلمدا به کاتیکی دیاریکراو پیشکه شیان ده کات. فیلمیش ده بیت به خششیک بیت که جوانی و زانستی تایبه ت به خۆی تیدا بیت که دواتر هه لگری چێژیت بۆ ئه و بینه ره ی که ده بینیت. لێره شه وه ده ره یینه ر فۆرمی تایبه ته مند به خۆی په یدا ده کات، که پاشان ره خنه گران هه م له باری جوانیانی و هه م له باری ته کنیکییه وه شیوه یه که به و خواستانه ی ده ره یینه ر ده دن و ده یانخه نه نیو

چوارچێوهیه کی تیۆری و لهویدا کاره کانیان هه لدهسه نگیین و وهک شیوهیه که له قوتابخانه جیا یان ده که نه وه له وانیت، به نمونه هه ندی که ده رهینه ده خه نه نیو (ریالیزی نوێ ئیتائی، ئەم بزوتنه وه به زۆر به رده وهام نه بوو. به لām به شیوهیه کی فراوان وهک بزوتنه وه به کی کاریگهر و جیاواز بووه جیتی بایه خ و سه رسامی. گرنگترین سیماکانی ئەم بزوتنه وه به، به کارهینانی ئە کته ری ناپرو فیشنال و وینه گرتن له شوین و جیگی ده ره وهی ستۆدیۆ و جه ختکردنه وه له سه ر بابه ته کومه لایه تی و رامیاریه کان.) (جاکسون ۲۰۰۸، ل ۳۱۷)، هه ندی کیه تر یان ده خه نه نیو ئیکسپرسیۆنیزی (ئه لمانی) وهک چه مکیک ئاماژه به بو ئەو فیلمه هونه ریبه ئە لمانیانه ی که له بیسته کانی سه ده ی رابردوودا کاریگه ریوون به بزوتنه وهی ئیکسپرسیۆنیزم. فیلمه کانیش تایبه ته مندی ئەم شیوازه یان وه رگرتبوو، روونای پیکه یه کی به رزی هه بوو، گیرانه وهش له سه ر یه ک هیل نه بوو، مه یل بو وینه گه لیک که له خه ون ده چوون. (هوراک، ۲۰۱۵، ل ۴۴۵) و به و تیۆرانه جیا یان ده که نه وه. ئە گه رچی ده رهینه رانیک هه بوون که ئەم جوړه له سنوور به ندی و له چوارچێوه گرته ی خو یانیان به دل نه بووه و چه زیان کردووه یان هه ول یان نه وه بووه که زیاتر ئازاد بن و له نیو کۆت و به نددا گیر نه کرتین، به لām ده رهینه رانیت به وه پهری خوشحالیه وه خو یان به به شیک به نمونه (شه بۆلی نوێ فرهنسی) زانیوه که چه مکیک بووه رۆژنامه نووسه فرهنسیه کان دایانشت بو تو مار کردنی یه کیک له گرنگترین په ره سه ندنه کانی میژووی سینه ما. ئە وهش له سه ر دهستی کومه لیک ره خه نگیری گه نجی سینه مای درووست بوو که به مه به ست پینشلی یاسا سینه مایه کانیان کرد. که چه ند تایبه ته مندی هه بوو، پشت به ستن به شوینی راسته قینه بو وینه گرتن، کامیرا له سه ر ده ست هه لگرت، برینی له نا کاو له رپی مۆنتاژه وه. بگه ره خوشیان به شیک بوون له درووستکردن و بنیادنانی. (جاکسون ۲۰۰۸، ل ۳۲۴). (میژووی سینه ما میژوویه ک نه بووه له سه ر یه ک هیل به رده وهام بپت، به لکو میژووه که ی له سه ر ئەو ساته جیاواز و تایبه ته مندانه درووست بووه که بوونه ته هۆی به ره به ست وه هه لگه راونه ته وه به رام به ر به چه جیگه ره کان، چی ئە گه ر ئەم به نه چانه به نه چه ی جوانیناسی بووبن یا خود به نه چه ی ئابووری بووبن) (آنبال، ۲۰۰۰، ل ۳)، ئە مهش به هۆی گۆران کاریبه خیرا کانی فکر و ئایدۆ لوجیا و کلتور بووه و کاریگه ر یان هه بووه له سه ر ئایدیا و دیدگی ده رهینه ران، که واته ده بیت بلین ئە وه ده رهینه ران بوون که به کاره کانیان ره وت و قوتابخانه سینه مایه کان بنیاد ده نین و پاشان تیۆرسین و ره خه نگران دین له سه ر بناغه ی کاره کانی ئە وان ره وت و قوتابخانه جیاواز هکان ناوده نین، چونکه به گشتی ده رهینه ران وهک بناغه یه کن و (بناغه کانیش گه ران به دوای شیوازی ده رهینه ریک و جیا کردنه وه یان له ده رهینه رانی دی، به و واتایه ی ده کرت حاله تیک یان چه ند حاله تیک هه بن تیدا کومه لیک ده رهینه ر هاوشیوه ی یه ک بن له شیوازا، ئە مهش له به ره وه یه که پیکه وه به یوه ستن به یه ک جوړی شیواز و قوتابخانه وه) (ئامر، ۲۰۱۶، ۱۰۹).

هه ر له و کاته ی که سینه ما ده که وینه سه ری خۆی و وهک هونه ریک ده ناسرت ده رهینه ر به به ریکه خر و داینه مۆی سینه ما ده ناسرت له به ر ئە وهی هه موو کاره کان له سه ر بنیادی رو ئیا و دنیا بینی ئەو ده وه ستیت و دوا جار فیلم سازی و سینه ما به گشتی له سه ر بناغه ی وینه ده وه ستیت و ده گیر دیته وه، به واتایه کی تر (ده رهینه ر به رپرسی یه که می شیکردنه وهی گشتی ده قی سیناریۆ که یه و دیاری کردنی په هه ند و ره گه زه کانه تی و دیسان شیکردنه وه یان بو هونه رمه ندانی وهک ئە کته ر، دیزاینه ر و ته کنیکیه کان. ئە رکه له سه ر ده رهینه ر که هه موو ره گه زه کانی به ره مه یینان له به رچا و بگرت و جه خت بکاته وه له سه ر یه گرتوویان پیکه وه) (جانیتی، ۱۹۸۱، ل ۳۷۳)، که واته پینوسته ده رهینه ر خویندنه وه و دنیا بینی خۆی بخاته سه ر سیناریۆ و ئاراسته ی رووداوه کانی ناوی تیکه ل به دنیا بینی و تیکه شتی خۆی بکات و پاشان بتوانیت که په یوه ندیبه ک له نیوان خۆی و به شه کانی وهک دیزاین و جل و به رگ و لایه نه ته کنیکیه کانی وهک روونای کامیرا درووست بکات و به شیوه یه کی پینوست و گونجاو به رتیه یان به ریت که دوا جار یه کانگیر بن له گه ل ئە کته ر و پیکه وه هه موو ئەو لایه ن و به شان به نه وینه ی سینه مای له کاتی گونجاو و دیاری کردا که هه لگری په یامیکی هونه ری و ته کنیکی و جوانیناسی چێیه خه ش بن. ئەم قوتابخانه و ئاراستانه له سه ر هتای سینه ما وه (له کۆتای سه ده ی نۆزه وه به دوو ئاراسته گه شه یان کردووه: ریالیزم و ئیکسپرسیۆنیزم. برابانی لومیتر به فیلمی وهک - گه شتی شه مه نده فر- که وهک جادویه ک بوو به رام به ر بینه ران چونکه وا درده که وت که جله وی رووداوه کانیان به شیوه یه کی خۆرسک گرتووه وهک له ژبانی واقعا ده بینین. به نزیکه یی له هه مان کاتدا جوړج میلیه کومه لیک فیلمی درووستکرد که نغو بوون له نیو خه یال و گرنگیان به رووداوی ته واو خه یالی ددها، وهک فیلمی - گه شتیک به ره و مانگ - که ئەم فیلمه پیکهاته یه ک بوو له گیرانه وهی سه ر و وینه گرتنی فیلاوی) (جانیتی، ۱۹۸۱، ۱۵-۱۶) که واته وهک له فیلمی (گه شتی شه مه نده فر- The Arrival of a Train) ی برابانی لومیتردا که سالی ۱۸۹۵ وینه یان گرتووه، ده بینین ئەوه کاریگه ری وینه ی واقعیه که وا له بینه ر ده کات توشی ترس و شله ژان بیت، چونکه وینه ی جولوی شه مه نده فریک ده بینیت که به ره و ئاراسته ی چاوی دیت، ئە وهش یه که مجار بوو بینه ر خۆی بینیته وه، چونکه برابانی لومیتر کامیرا که یان به ئاراسته یه ک دانا بوو که شه مه نده فره که به ره و رووی کامیرا دیت (شه مه نده فره که له قولایی سکرینه وه ده گات به ره و لیزی کامیرا که، ئە مهش ده بیته هۆی ترس و تۆقینی بینه ر له وهی که بکه ونه ژیر پیکه کانی، به م جوړه روانی مرؤف و روانی ئامپه که یه کانگیر ده بن و بو به که مجار کامیرا ده بیته پیکهاته یه کی درامی و وینه ی واقعی ژبان ده به خشیت) (سادول، ۱۹۶۸، ل ۳۲)، ئە مه له یه کاتدا هیزی سینه ما و کاریگه ری وینه ی جولوا و هه روه ها گوشه ی کامیرا ده گه یه نیت به شیوه یه کی واقعی، که ئەم کاریگه ریه ش ره نگدانه وهی هه بووه له سه ره هه ست و سۆز و کاردانه وهی بینه ر و روانی بینه ر، هه روه ها ده رکه وتی سینه ما پیشان ده دات وهک هونه ریکی نوێ و چاوه روانه کراو له دنیا دا. له گه ل گه شه کردنی ئەم هونه ره نوئی و پیشکه وتی لایه نه ته کنیکیه کانی سینه ما و هه روه ها به سود وه رگرتن له چیرۆک و به تایبه تیش کاریگه ری هونه ریکی دیرینی وهک هونه ری شانۆ ئەوا ده بینین چیرۆکیش دیته ناو سینه ما و بیرکردنه وهی جیاواز و دنیا بینی جیاوازی ده رهینه ر ده بیته هۆی گه شه کردنی زیاتری هونه ری سینه ما و ئاراسته ی جیاواز له واقع پیشان ده دات و خه یالی ده رهینه ر کاریگه ریبه کی راسته وخۆ له سه ر گیرانه وه و وینه درووستده کات به شیوه یه ک که که سیک وهک جوړج میلیه و له فیلمی (گه شتیک به ره و مانگ - A Trip to the Moon) دا که له سالی ۱۹۰۲ درووستیکرد، زیاتر رۆده چیت به ناو ئیکسپرسیۆنیزمدا (ده قی فیلمه که له دوو رۆمانی به ناو بانگی نووسه ری ئینگلیزی ویلس وه رگیرا بوو، به لām میلیه ئایدیای سه ره کی چیرۆکه که ی به تایبه ته مندی خودی خۆیه وه جیه جیکرد که به رۆحیکی گالته جارانه له نیو خه یالیک سهرنجرا کیشدا پیشانمان ده دات) (سادول، ۱۹۶۸، ل ۴۸)، ئەم فیلمه وهک سه ره تابه کی گرنگه بو وه رگرتنی ده ق و گۆرینی به وینه و جیکردنه وهی ته کنیکی سینه مای ئە گه رچی سه ره تاییش بن، بو خۆی جگه له وهی که شیوه یه کی نا واقعی سینه مای بووه و به ئاراسته ی ئیکسپرسیۆنیزمدا رۆشتوو له هه مان کاتدا وهک سه ره تا و بناغه یه کی گرنگی ره گه زیکی

سینه‌مادا دوو فاکتەری هاوتەریب هەن لیکتر جودا نابنەوه و یەکیک تەواوکەری ئەوی تریانە، یەکیکیان پێشەسازی فیلمسازی، وهک هەر پێشەسازییهکی دیکە ی بازراگی که تێیدا پێوهری بازار و قازانج و زیانی تێدا دەکرێت و فیلم وهک هەر که رهسته‌یهکی دیکه ده‌کردریت و ده‌فرۆشتریت، به‌هه‌زاران کۆمپانیا له‌که‌رتی تاییه‌تدا به‌هه‌موو که‌رهسته‌کانی خۆیانوهه‌رکابه‌ری له‌گه‌ل یه‌کتر ده‌که‌ن بۆ به‌ده‌سه‌ته‌نیانی زۆرترین داهاات، فاکتەری دووه‌میان بوون و نه‌بوونی هۆی سینه‌ما و بینه‌ری سینه‌ما یه‌که‌ تێیدا سینه‌ما ده‌بێته‌ یه‌کیک له‌ پێداویستییه‌ شارستانییه‌کانی ژیا‌نی رۆژانه‌ی م‌رو‌ف وه‌ک هه‌ر پێداویستییه‌کی رۆژانه‌ و ناتوانیت لێ جودا بێته‌وه‌ (عه‌بولرعه‌حمان، ۲۰۱۸، ل ۵۴)، که‌ نه‌بوونی ئەو هۆکار و فاکتەرانە وا ده‌کات ده‌ره‌ینه‌ر پشت به‌وه‌ سه‌رچاوه‌ م‌رو‌ی و لۆجستیانه‌ به‌سه‌تیت که‌ له‌به‌رده‌سه‌تیدان و به‌رکریان به‌نیته‌، چونکه‌ ده‌ره‌ینه‌ری کورد زۆریه‌ی جار خۆی بابه‌تی فیلمه‌که‌ی ده‌نوسیت و ده‌سه‌نیشانی ده‌کات، ئەمه‌ش له‌سه‌ر بناغه‌ی سه‌رچاوه‌ دارایی و هونه‌ری و م‌رو‌یه‌کانی به‌رده‌سه‌تی و ده‌یه‌ویت جوریک له‌ فیلم بخولقیته‌ت که‌ به‌ده‌ریته‌ت له‌ تیچووی زۆر و نزیک بێت له‌ ئایدا و تیگه‌شته‌نی خۆی بۆ ده‌وره‌به‌ره‌که‌ی.

ده‌بیت ئەوه‌ش بزاین که‌ ئەو کاریگه‌ریانە به‌ ناگایی یاخود ناگایی یان به‌ر جوریک بێت کاریگه‌ری خۆیان له‌سه‌ر ده‌ره‌ینه‌ری کورد و پاشان له‌سه‌ر ته‌واوی فیلمیک جیه‌یه‌شتووه‌، ئەمه‌ش ده‌کریت له‌ نیو ته‌واوی پێکه‌ینه‌ره‌ گشته‌یه‌کانی فیلمی کوردی له‌ هه‌ریمی کوردستاندا دیاری بک‌ریته‌، به‌هه‌ردوو ره‌گه‌زه‌ سه‌ره‌که‌یه‌که‌ی فیلمه‌وه‌ چی دیکۆمینتاری بن یاخود فیلمی درامی بن.

۱- ۲- ره‌گه‌ز و پێکه‌اته‌کانی فیلمی کوردی

پاش ئەو دو‌خه‌ سیاسییه‌ی که‌ له‌ باشوری کوردستان (کوردستانی عێراق) له‌ سا‌لی ۱۹۹۱ دروسته‌ده‌بیت و به‌شیک له‌ کوردستانی باشور ئازاد ده‌بیت و به‌ته‌واوی ده‌که‌وێته‌ ژێر کۆنترۆلی کورد و خۆی به‌رپێوه‌ی ده‌بات، ئەمه‌ش واده‌کات له‌ هه‌موو رووه‌کانه‌وه‌ به‌ره‌مه‌کان بکه‌ونه‌ ده‌ست کورد خۆی و جو‌ر و چه‌ندیتی به‌ره‌مه‌نیان له‌ هه‌موو بواره‌کاندا ئازادیه‌ی که‌ ته‌واوی ده‌بیت و سانسۆره‌کان یان نامێن یاخود زۆر که‌مه‌بنه‌وه‌ (ئه‌م پرسه‌ نه‌ک بووه‌ هۆی دا‌بینکردنی ئاسایش، به‌لکو ده‌رفه‌تیکی خولقاند تاکو کورده‌کان له‌ هه‌و‌ی سه‌قامگیرکردنی ده‌سه‌لاتی خۆیاندا بن. کورده‌کان به‌ دامه‌زراندنی ته‌له‌فزیۆنی کوردی و به‌ره‌مه‌نیانی فیلمی فیدیۆی، یه‌که‌مه‌ین قوناغیان بۆ به‌ریلاوترکردنی ئاماده‌کردنی به‌ره‌مه‌می دیداریدا ب‌ری). (سینا، ۲۰۱۸، ل ۱۲۴)، به‌تاییه‌ت بۆ به‌ره‌مه‌ هونه‌ری و که‌لتورییه‌کان، ئەمه‌ش واده‌کات که‌ سینه‌ما به‌جۆریکی تر خۆی ده‌رخات له‌م پارچه‌یه‌دا و به‌ته‌واوی بکه‌وێته‌ ده‌ست هونه‌رمه‌ندی کورد، چونکه‌ به‌ش و به‌رپێوه‌به‌رایه‌تی تاییه‌تمه‌ند له‌ شاره‌کاندا هاوشان له‌گه‌ل هونه‌ره‌کانی تر و لایه‌نه‌کانی تری ژیا‌ن، تاییه‌ت به‌ سینه‌ماش دروست ده‌بن و حکومه‌ت وه‌ک ئەرکیکی کلتوری به‌رپێوه‌یان ده‌بات و له‌ سه‌ره‌تادا له‌ په‌نا که‌نا‌له‌کانی ته‌له‌فزیۆندا ئەرکی به‌رپێوه‌بردن و به‌ره‌مه‌نیانی به‌شیک فیلمه‌کان ده‌گرێته‌ ئه‌سته‌وی خۆی. ئەمه‌ ده‌بێته‌ هۆی سه‌ره‌له‌دانی فیلمه‌ کورديه‌کان، ئەگه‌رچی له‌ سه‌ره‌تاوه‌ زۆریه‌ی ئەو فیلمانه‌ی که‌ به‌ره‌مه‌ده‌هاتن فیلمی کورت و فیدیۆی بوون و زیاتر تاییه‌ت بوون به‌ که‌نا‌له‌کانی ته‌له‌فزیۆن له‌ رووی به‌ره‌مه‌نیانه‌وه‌، به‌لام بۆخۆی رینگا خۆشکه‌ر بوو بۆ ده‌رکه‌وتنی هونه‌رمه‌ندانی دیار و به‌رچاو له‌ بواری فیلم و فیلمسازی دا له‌ هه‌موو ره‌گه‌ز و پێکه‌ینه‌ره‌کانی ناو فیلمیکدا، پێکه‌وه‌ هونه‌رمه‌ندانی کورد به‌یپی دنیا‌یی و شاره‌زایان له‌ سینه‌مادا واقعی کۆمه‌لایه‌تی و سیاسی و کلتوری و ئایدا‌یی خۆیان بۆ ده‌وره‌به‌ره‌کانیان، فیلمه‌کانیان به‌هه‌ردوو جو‌ره‌که‌ی واته‌ به‌لگه‌نامه‌ی و درامی دروسته‌که‌ن. ئیتر لێروه‌ هونه‌رمه‌ندی سینه‌ماکار و ده‌ره‌ینه‌ره‌ کورده‌کان له‌ هه‌ولدان بۆ دۆزینه‌وه‌ی شوناسیک له‌ نیو سینه‌مادا که‌ تاییه‌تمه‌ندی و دنیا‌یی خۆیا‌نی تێدا چی بکه‌نه‌وه‌. له‌گه‌ل ئەوه‌شدا زۆریه‌ی بابه‌ته‌کانی ناو فیلمه‌کانی ئەم قوناغه‌ ده‌ریاره‌ی نه‌هامه‌تی و کاره‌ساته‌کانن که‌ به‌سه‌ر کورددا هاتوون، واته‌ لێرده‌ا هونه‌رمه‌ند و ده‌ره‌ینه‌ری کورد زیاتر به‌ره‌و جوریک له‌ خۆ نمایشکردنه‌وه‌ی ئازاری نه‌ته‌وه‌که‌ی ده‌چیت (فیلمه‌کانیان جوریک له‌ قالبی سیاسی وهرده‌گرن و ده‌یانه‌ویت ئەوه‌ی له‌ رابردوودا نه‌تواناوه‌ بک‌ریته‌ به‌هۆی سه‌رکو‌تکردنه‌وه‌ له‌ ئیستادا بک‌ریته‌ و بخریته‌ چوارچێوه‌ی که‌ سینه‌مایه‌وه‌، ئەمه‌ش له‌رینگای هینانه‌وه‌ی بابه‌ته‌کان بۆ سه‌رده‌می خۆی و دیسان دروستکردنه‌وه‌یان به‌شپێوه‌یه‌ک که‌ له‌گه‌ل توانا و که‌ره‌سته‌ و ته‌کنیکه‌ به‌رده‌سه‌ته‌کانی بگونجیت و بتوانیت فیلمه‌کانی به‌وه‌ جو‌ره‌ دروستبکات که‌ خۆی ده‌یه‌ویت، ئەگه‌رچی ئەم ویسته‌ بۆخۆی پره‌ له‌ ئاسته‌نگی ته‌کنیکی چونکه‌ له‌ ژێر ئابلقه‌یه‌کی ئابووری و که‌لتوری چ‌ردایه‌ و به‌ ئاسانی ده‌ستی ناگاته‌ که‌ره‌سته‌ هاوچه‌رخه‌کانی سینه‌ما، به‌لام هه‌وله‌کان و به‌ره‌مه‌کانی ده‌ره‌ینه‌ر و هونه‌رمه‌ندی کورد شایانی رێزن، چونکه‌ بۆخۆی بناغه‌یه‌کی به‌رچاو داده‌ریژیت، له‌م ئیوانه‌دا، فیلمسازه‌ کورده‌کان به‌ له‌به‌رچاوگرته‌ی زه‌مینه‌ زه‌نییه‌کان و هه‌روه‌ها رووبه‌رووبوونه‌وه‌ له‌گه‌ل نواندنه‌وه‌ی خراپی که‌سایه‌تی کورد له‌ فیلمه‌ پێشووه‌کاندا له‌ ئاراسته‌ی چاره‌سه‌ری ئەم کێشه‌یه‌دا، ده‌ستیان کرد به‌ دروستکردنی فیلم سه‌باره‌ت به‌ کورده‌کان... (سینا، ۲۰۱۸، ل ۲۴۱). فیلمسازی کورد ده‌یه‌ویت خۆی له‌رینگای فیلمه‌وه‌ جاریکی تر که‌سایه‌تی کورد به‌ شپێوه‌ و ناوه‌رۆکیکی جوان و باشتره‌وه‌ ده‌رخات، به‌ تیچوویه‌کی که‌م په‌یامیکی گ‌رنگ که‌ له‌ رابردوودا لێی ب‌ به‌ش بووه‌ بگه‌یه‌نیت، ده‌توانین بلین له‌م قوناغه‌دا ده‌ره‌ینه‌ری کورد ئەگه‌ر به‌ ناگاییه‌وه‌ بووبیت یاخود ناگایی به‌ تیروانین له‌ فیلمه‌کانی سا‌لانی نه‌وه‌ده‌کانی سه‌ده‌ی رابردوو له‌ هه‌ریمی کوردستان ئەوا زیاتر له‌ ژێر کاریگه‌ری (سینه‌مای ئازاد یاخود ریالیزمی به‌ریتانی) دا بووه‌ (که‌ بزوتنه‌وه‌یه‌کی بچووک بوو به‌لام کاریگه‌رییه‌کانی به‌هێز بوون، له‌ سا‌لانی په‌نجاکانی سه‌ده‌ی رابردوو له‌ به‌ریتانی سه‌ریه‌له‌دا، مه‌به‌ست لێی دۆزینه‌وه‌ی نواندنه‌وه‌ی "گ‌رنگی ژیا‌نی رۆژانه‌ بوو" به‌جۆریک که‌ دووربکه‌ونه‌وه‌ له‌ کۆتوبه‌نده‌ بازراگ‌نییه‌کان). (جاکسون، ۲۰۰۸، ل ۱۹۳)، چونکه‌ سینه‌ماکه‌ هه‌زارانه‌یه‌ و زیاتر به‌ فیلمی دیکۆمینتی ده‌سه‌پێده‌کات و بایه‌خ به‌وه‌ بابه‌تانه‌ ده‌دات که‌ به‌شیکن له‌ کورد و له‌ تاکی کورد به‌تاییه‌ت که‌سانی ئاسایی که‌ راسته‌وخۆ له‌ ژێر کاریگه‌ری جینۆساید و ئەنفال و کیمیا‌باراندا بوون و ئەوان خۆیان به‌ به‌شیک له‌ رووداوه‌که‌ ده‌زانی و زۆر جار بابه‌ته‌کان له‌ ده‌وری ئەواندا ده‌خولیته‌وه‌ و ده‌بنه‌ پاله‌وانی فیلمه‌ کورديه‌کان (ئه‌م جو‌ره‌ برواگه‌له‌ ته‌رکیز ده‌که‌نه‌ سه‌ر که‌سه‌ کو‌ژراوه‌کان، مه‌رگ و خه‌ساره‌کان و جه‌خت له‌سه‌ر خراپی دو‌ژمنان ده‌که‌نه‌وه‌. له‌م جو‌ره‌ دیمه‌نسازییه‌دا، پێداگرپی له‌سه‌ر چاره‌نووسی کاره‌ساتبار و ناخۆشی گ‌روپی خۆی ده‌که‌نه‌وه‌، مه‌رگ و برینداربوونی که‌سه‌کان به‌رجه‌سته‌ ده‌کرته‌وه‌ و شایه‌تی و به‌لگه‌ دیدارییه‌کانی پێوه‌ندی‌دار به‌ گ‌رووپ وه‌ک نیشانه‌یه‌ک بۆ قوربانی بوون، پێشان ده‌دریت) (سینا، ۲۰۱۸، ل ۱۶۴)، هه‌روه‌ها گ‌رنگی گ‌رته‌کان وه‌ک جو‌ریک له‌ حاله‌تی جوانیناسی تاییه‌ت به‌ بابه‌ته‌که‌ و نزیکی له‌ کاره‌کته‌ره‌کان و ئاشنایی کاره‌کته‌ر له‌گه‌ل ده‌وره‌به‌ریدا ده‌رده‌خات، که‌

ئەمەش دەبیتە راستەوخۆ پېشانەدانى بابەتى مەبەست كە گرى و تەنگوچە ئەمەى زۆر كەم دەخاتە بەردەم كارەكتەر، بابەتە كە وەك بابەتییكى ئاسايى تەماشە دەكریت و كارەكتەرەكان دىالوگى خۇيان دەلین، كە ئەم كارە لەوانەبە ھەژارى نووسەر و دەرھینەر بىت لە ئاستى ھونەرئىكى وەك سىنەمادا كە ناتوان و یتەبىانە مەبەستە جوانناسىبە كانی پەيوەست بە سىنەما و فىلمە كانیان بگەبەنن لە چوارچىوہەبە كى پەيامدارى سىنەمايى، ياخود كارىگەرى ھونەرى شانۆبە بەسەر ھونەرەند و دەرھینەرە كانی فىلمە كەنەو، چونكە بەشئىكى بەرچاوى ئەوان لە نىو شانۆو ھاتبوون. بەلام لەگەل ئەو ھەشدا دەتوانن بلىن جۆرىك لە مەبەستى دەرھینەر و نووسەرى فىلمەكان تەماشە دەكریت چونكە ئەو دەبەوتت بىنەرى ئاسايى وردە وردە بەرامبەر بە فىلمى كوردى رابھىنئىت و بتوانئىت تا ئاستىكى باش تەماشەكارى فىلمە كە بىت و ھەم لەرىگەبەو بەتوانئىت خەيال و دنبايىنى مرؤفى كورد بدوئىت و ئاشناى بەشئىك لە رابردووہە كەى خۆى بكات. وەك لە فىلمى (بەھەشتىكى سوتاو) دا دەبىنن كە سالى ۱۹۹۵ بەرھەمھاتوو و لە دەرھىنانى (ئاراس رەشىد) ە. دەرھینەر دەبەوتت بىنەر بە رابردوووى خۆى ئاشنا بكات بەتایبەت كە كورد وەك قوربانىبە كى سەرەكى جەنگى دوو ولات كە ئىران و عىراقن و لەنىو كارىگەرىبە كانی ئەو جەنگەدا كۆمەلگەى كورد بى دەستەلات تەماشەكار و قوربانیدەرە. لىرەدا وردە وردە سىنەما لە باشورى كوردستان خەرىكە دەكەوتتە سەرپى، بەوہى دەبەوتت كارەساتەكان بىرنەچنەو و بەشئىك لە بونىادى فىلمەكانى خۆى لەسەر ئەنفال و ھەلەبجە بە چىرۆك و پالەوانى جىاواز درووستدەكات. راستە لەم كاتەدا فىلمەكان بە كامپراى سەرەتايى دىجىتالى و یتە دەگىرئىن بەلام ئەو بەخۆى وادەكات كە سىنەماكار ياخود ھەر كەسئىك كە ئاشناىبە كى كەمى ھەبە لەگەل ھونەرى سىنەما بتوانئىت (چىرۆكە سۆزدارى و ھەستەكانى خۆى و بۆچوون و فەلسەفەى خۆى دەرپىت، و ھىچ گومانئىكىشى تىدا نىبە ئەمە كارىگەرى دەبىت لەسەر بەرھەم و فكرى سىنەماكارە نەرىتیبەكان، و سىنەماكارى نوئ دەخاتە سەر نەخشەى ئەم ھونەرە كە سىماى سەرەكیان برىتیبە لە داھىنان بە كامپراى بچووكى دىجىتالى و مۆنتاچى دىجىتالى) (شىمى، ۲۰۱۳، ل ۲۸۴) كە ئەمەش رەنگە زىاتر بە ھۆكارى ئەو ئابلقە ئابوورىبە بووبىت كە عىراق لەو سەردەمەدا تىكەوتوو و بووتە ھۆى ئەوہى كە ھونەرەندان و دەرھینەرانى سىنەمايى لە كوردستان بىر لە رىكاي ئاسانتر بگەنەو و بە تىچووى كەمتر فىلمەكانیان درووست بگەن. لەسەرەتاي سەدەى بىست و بە كدا فىلمە كوردىبەكان لە ھەرىمى كوردستاندا بەرە بەرە رىچكەى خۇيان دەدۆزەنەو و بەرھەمھىنان و بودجەى فىلمەكان كەمئىك زىاتر دەبن، ئەوئىش بەھۆى كرانەوہى ولاتى عىراق بەرپووى كۆمەلگەى نىودەولەتى لابردي ئابلقەى ئابوورى لەسەرى، لەم ماوہەدا فىلمى بلىندى سىنەمايى درووستدەكرئىن، و قىستىقالى سىنەمايى لە شارەكاندا سازدەكرئىن و فىلمسازان و دەرھینەران دەكەونە پىشپىرئى لە رووى ئاستى فىلمەكانەو لە بوارى جوانناسى و تىگەشتن لە بابەتەكانى دەوروبەريان و بابەتى نىو فىلمەكانىانەو، ئەمەش وا دەكات ھەرىمى كوردستان بىتە ناوہندىكى گرنكى درووستكرن و نامىشكردي فىلمە كوردىبەكان بۆ دەرھینەرانى پارچەكانى ترى كوردستان و كوردانى دانىشتوى ئەوروپا، (ئەگەرچى ھونەرى سىنەما و فىلمسازى لە جىھانى ئىمەدا دياردەبە كى نوئبە. بەلام، جىھانبىنەبە كى كارىگەرىشە لەسەر مرؤفى كورد، بەتایبەت نەوہى نوئى ئەمرۆ. لە كاتىكدا، ئەم ھونەرە وەكو خۆى لەنىو كلتور و ئاگايى گشتى كۆمەلدا بەتەواوہتى جىنەكەوتوو. جگەلەوہى ئەمە جۆرىك رىخۆشكەر نەبووہ بۆگەشە و پەرەسەندنى سىنەماى كوردى. ھەرۆہا، لەبەرئەوہى سىنەما نەخراوتە سەرتۆپى فاكترەكانى گەشەى كولتورى لە سىياسەتى فەرھەنگسازىدا.) (جەمال، ۲۰۲۰، ل ۱۲۸)، ھەر لەم قۇناغەدا فىلمەكان زىاتر گرنكى بە قىستقالە نىو خۆپى و نىودەولەتیبەكان دەدەن و بىنەرانى گشتى ناوخۆى ھەرىمى كوردستان وەلا دەننن، ئەم كارىگەر بوونە روئى خراب دەگىرئىت لەسەر دەرھینەر و وادەكات تەنھا ھەوال و بەشدارى فىلمەكەى لە قىستقالەكاندا بەلاوہ گرنكى بىت وەك لەوہى كە بابەت و فۆرمى فىلمەكەى دەبەوتت چى پەيامئىك بگەبەنئىت ياخود چۆن ئەو پەيامە بگەبەنئىتە بىنەرەكەى، وەك بەرھەمھینەر (مەمەد ئەكتاش) دەلئىت (دەرھینەرى كورد ھەبە، فىلمى كوردى ھەبە، بازاری سىنەماى كوردى نىبە، ئەمرۆ لە كوردستان كە فىلم بەرھەم دى ھەرەكەس چاوى لە قىستقالە، خەلك دەبىئى بەھمەنى قوبادى فىلمى بەرھەمھىناوہ، كاتىك ئەو دەچىتەكان يان قىستقالى سان سباستيان، يان كوردستان تىقى ھەوالئىك لەسەر فىلمى شەوكەت ئەمىن لە قىستقالى دوہەى دەبىئى و حەزدەكا ئەوئىش واپى، ئەو ھەلەئەى ھەرەگەرەبە، لە ھەموو دنيا كەسئىك كە كارى سىنەما دەكا بەر لە ھەموو شئىك لە ولاتى خۆى دەزگا و مىكانىزم و سىستەمئىكى سىنەما دادەنى) (مەلاھەمزە، ۲۰۱۰، ل ۶۶)، بۆبە دەبىنن كە فىلمە كوردىبەكانى سەرەتاي سالانى دووھەزار زىاتر ئاراستەيان بەرەو دەرەوہى كوردستان بوو، و دەرھینەران و بەرھەمھینەران وىستويانە وەك جۆرىك لە شەرعىتدان بە فىلمەكانیان بەشدارى بگەن لە قىستقالە نىودەولەتیبەكانى دەرەوہى كوردستان و عىراق، كە ئەمەش ھەرچەندە حەقىكى شەرعى خۇيانە، لەگەل ئەو ھەشدا وا دەكات گرنكى بە بىنەرى ناوخۆپى نەدەن و تەنھا بىر لە دەرەوہ بگەنەو، كە ئەمەش دەبىتە ھۆى لاوازبوونى بەرھەمھىنان، كە وا دەكات بەشى پىوئىست داھات لە فىلمەكەوہ نەگەرئىتەو، و ھەرۆہا كورد وەك بىنەر ئاشناپى كەمتر ھەبىت دەربارەى فىلمەكان، و تەنھا لە چاوى قىستقالەكانەو ئاشناى فىلمە كوردىبەكان دەبىت و ئەمەش كارىگەرى نەرىنى دادەنئىت لەسەر تىروانىبى كورد دەربارەى دەرھینەرەكان، چونكە ئەوان لە چاوى كەسانى دەرەوہى كوردەوہ بە دەرھینەران ئاشنا دەبن و تەماشەى كارەكانیان دەكەن، واتە ھەرچى زۆرتەر و باشتەر و بە ئەنجامى باشتەرەوہ فىلمەكان لە قىستقالەكان بىنە دەرەوہ ئەو دەرھینەرە باشتەر تەماشە دەكرىت لەلای بىنەرى كورد، كە ئەمە دەبىت پىچەوانە بىت، چونكە دەبىت دەرھینەرى كورد بە كەمجار چاوى بىنەرى كوردى لەلا گرنكى بىت و ھەلوئىست و دىدگاي ئەو بختە پىش ھەموو شئىك، ئەمەش وا دەكات كە كارىگەرى لەسەر دەرھینەر ھەبىت چ لە رووى بابەتى داھاتووى فىلمەكەى چ لە رووى شارەزايى لە خواست و وىستى كۆمەلگە و كىشەكانى ناوى و خستنەرپووى ئەو كىشەنە بە شىوازئىكى جوانناسى ئەوتۆ كە بىنەر بە گرنكىوہ تەماشەى بكات و ھەلىسەنگىنئىت و كارىگەرى داڤئىت.

۲_۲_ ده‌رهینه‌ری کورد و ریچکه‌گرتن

قوتابخانه‌کانی ده‌رهینه‌نی جیهانی به شیوه‌یه‌کی روون کاریگه‌ریان هه‌بووه سه‌ر ئایدیا و ئاکته‌ر و سیناریۆو روانگه‌ی گشتی ده‌رهینه‌ر، به‌هۆی ته‌ماشاکردنی فیلمه‌ کوردیه‌کان ده‌توانین بلێین دیدگای ده‌رهینه‌ره‌کان که باگراوندی زانستی و خویندنه‌وه و ئایدیان زیاتر نزیك ده‌بیتته‌وه له قوتابخانه‌ی واقعی، که زۆر شاره‌زایانه له درووستکردنی فیلمدا ده‌چیتته‌ نیو بناغه‌ی فێریوون و خۆی له ناخی هونه‌رمه‌ندانێ سینه‌مادا ده‌چینیت. ئه‌وه وایکردوووه که ده‌رهینه‌رانی کورد خۆیان به به‌رپرس بزانی به‌رامبه‌ر به میژووی سینه‌مای کوردی که ده‌بیتته‌ ئه‌رکینک له‌سه‌ر شانیان بۆ گواستنه‌وه‌ی ژبانی راسته‌قینه‌ی کورد له کوردستانی عێراق. به شیوه‌یه‌ک که واقعیانه‌ بواره‌کانی کات و شوێن و جل و به‌رگ و دیالۆگ ده‌رخه‌ن و نمايشی بکه‌ن، هه‌ر ده‌رهینه‌ریک به‌ده‌رنیبه‌ له کاریگه‌ری دۆخی گشتی، وه‌ک دۆخه‌ کۆمه‌لایه‌تی و کلتوری و ئابووریه‌کان، و پاشان دۆخی گشتی سیاسی کورد که وایکردوووه ئه‌وه فیلمانه‌ به‌ جوړینکی جیاواز ناماده‌ بکړین بۆ نمایش (به‌دنیایه‌وه فیلمه‌ سینه‌مایه‌کان ره‌نگدانه‌وه‌ی کلتورن، ئه‌گه‌ر مه‌به‌ستمان له کلتور: شیوازی ژبان، و به‌ها باوه‌کانی نیو کۆمه‌لگه‌ بیت، ئه‌وا مه‌ودای ئه‌و کاریگه‌ریه‌یه‌ له چرپی و قوڵی ئه‌و فیلمانه‌دایه‌ که ده‌رهینه‌ران درووستیان ده‌کهن و خاوه‌ن هۆشیاریی و تیگه‌یشتنی جیاوازن، ته‌نانه‌ت به‌وه‌ به‌شه‌ واقعیه‌ی وینه‌شه‌وه‌ که هیچ سینه‌ماکاریک ناتوانیت به‌سه‌ریدا تپه‌پریت، هه‌تا ئه‌گه‌ر بشیه‌ویت خۆی له کۆمه‌لگه‌ی دابیریت) (الفقی، ۲۰۲۰، ل ۸۸)، له‌م روانگه‌یه‌وه درووستکردنی هه‌ر جوړه‌ فیلمیکی کوردی ده‌که‌وتته‌ سه‌ر ئاستی رۆشنیری ده‌رهینه‌ران و هه‌ر ده‌رهینه‌ریکیش توانای درووستکردنی فیلمه‌ که‌ی له باگراوندی رۆشنیری خۆی و له تیگه‌شتن و خویندنه‌وه‌ی بۆ کۆمه‌لگه‌وه‌ دیت، چه‌ند خویندنه‌وه‌ و تیگه‌شتن و بۆچوونی ده‌رباره‌ی کۆمه‌لگه‌ی خۆی له بواری سیاسی و ئابووری و کۆمه‌لایه‌تیه‌وه زۆربیت ده‌بیتته‌ پشتیانیه‌ک بۆ درووستکردنی فیلمیکی، نه‌ک جوړیک فیلمی ئاسایی به‌لکو فیلمیکی به‌نرخ که دوا‌رۆژ هه‌لگری ئایدیایه‌کی جیاواز و به‌نرخ بیت بۆ کۆمه‌ل، چونکه‌ فیلم له‌بنه‌په‌ندا ده‌بیتته‌ به‌لگه‌یه‌ک که هه‌لگری کلتور و رۆشنیری و جل و به‌رگ و هه‌لسوکه‌وتی که‌سه‌کان و پیناسه‌ی ئه‌و شوێن و کاته‌ی که تپیدا وینه‌ی گیراوه، ئه‌مه‌ش زۆر گرانه‌ بۆ ده‌رهینه‌ریکی بێ باگراوند، له‌به‌رئه‌وه‌ی به‌رپرسیاریتی ده‌رهینه‌ر به‌رامبه‌ر کۆمه‌لگه‌ی قورسه‌، چونکه‌ به‌رپرس ده‌بیت به‌رامبه‌ر بینه‌ر و میژوو. (کاره‌که خراپتر ده‌بیت کاتیک چاره‌سه‌ره‌ فکری_هونه‌ریه‌یه‌ که له نیو خۆیدا ده‌بیتته‌ بنه‌مایه‌کی سه‌ره‌کی ته‌نها بۆ جه‌ماوه‌ری فیلمه‌که، ئه‌وه‌ش له کاتیکدا وا ده‌گه‌یه‌نیت که له‌نیو پلان و هاوکیشه‌ نه‌گۆره‌کاندا. له‌گه‌ل ئه‌وه‌ی هه‌ر فیلمیک پرۆسه‌ی گیرانه‌وه‌ی چیرۆکینک له‌خۆ ده‌گریت، به‌مه‌ش کۆمه‌لک زانیاری ریزکراو و به‌یه‌ کداچووش له‌خۆ ده‌گریت، که چاره‌سه‌ره فکری_هونه‌ریه‌یه‌ که‌ی له‌ ده‌ربینی ناوه‌رۆک و قه‌باره‌ و جوړه‌که‌ی تپناپه‌ریت، و له‌سه‌ر ئه‌م بنه‌مایه‌ش ته‌ماشای چه‌مکه‌ هه‌لئاسراوه مه‌عرفیه‌ که‌ی ده‌که‌ین) (نوار، ۲۰۱۲، ل ۱۴)، درووستکردنی فیلم به‌چه‌ند قوناغیکدا تپه‌په‌ریت و ئه‌وه‌ش شتیکی ئاساییه‌ له‌بنه‌ما و پێزمانی تایبه‌ت به‌ سینه‌ما، هه‌موو فیلمیکیک ده‌بیت چاره‌سه‌ری خۆی هه‌بیت که به‌ بیر و دیدگا کۆنترۆل ده‌کړیت، و له‌ رپتی دوو خه‌سله‌ته‌وه‌ په‌یوه‌ندیش درووستده‌کات په‌کیکیان ته‌کنیکی و دوومه‌یان ئه‌رکه، بنه‌مای ئه‌مه‌ش دیدگای ده‌رهینه‌ره‌ به‌رامبه‌ر دیدگا و روانی بینه‌ران، که چ جوړه‌ بینه‌ریک مه‌به‌ستن بۆ ئه‌وه‌ی فیلمه‌که‌ بپین، چونکه‌ فیلم کۆنترۆلی سیاقی پلانه‌کان ده‌کات و ده‌که‌وتته‌ ژیر هاوکیشه‌ چه‌سپوه‌کانه‌وه، و هه‌موو جوړینکی فیلم له‌نیو چوارچپوه‌ی گیرانه‌وه‌ی چیرۆکی تایبه‌ت به‌ خۆدایه‌، هه‌روه‌ها پیکدیت له‌ کۆمه‌لک له پیکداچوون و هه‌لگری کۆمه‌لک زانیاری بۆ ئه‌وه‌ی له‌کۆتاییدا بگاته‌ چاره‌سه‌رکردنی گشتی ئه‌و ئایدیایه‌ی که ده‌یه‌ویت بیگه‌یه‌نیت، ئه‌مه‌ش له چوارچپوه‌ی ده‌ربینی تیگه‌شتنی په‌رچدانه‌وه‌ی واقعی ناوه‌رۆکی فیلمه‌که‌ ده‌رناییت، (هونه‌ری فیلمی سینه‌مای سه‌ره‌تا رووکاری خۆی درووستده‌کات، ئه‌گه‌ر کامپرا و که‌ره‌سته‌ میکانیکییه‌کانی به‌ ته‌نها جیبه‌یلتیت ده‌سته‌وه‌ستان ده‌بیت له‌ درووستکردنی هه‌رجوړه‌ وه‌میکدا، چونکه‌ پێویستی به‌ ده‌ستپوه‌ردانی درووستکه‌ری فیلمه‌که‌ هه‌یه‌ به‌ هه‌موو کارامه‌یه‌یه‌ ته‌کنیکی و هونه‌ریه‌یه‌کانیه‌وه) (ستیفنسون، ۱۹۹۳، ل ۳۹)، له‌م روانگه‌یه‌وه له‌ فیلمی کوردیدا کۆد و ناماژه‌ی جیاواز ده‌بینین که ئه‌مه‌ش تایبه‌تمه‌نده‌ به‌ زانستی سیمپۆلۆجیا، وه‌ک دیالۆگه‌کان به‌ زمانیکی تایبه‌ت (زمانی کوردی)، یاخود جلوه‌رگ که ده‌ستنیشانی جوړ و ئاستی کۆمه‌لگه‌که‌ ده‌کات له‌گه‌لئیشیدا شوین و کات دیاری ده‌کات، له‌ هه‌ندیک حاله‌تی تایبه‌تیشدا ده‌بینین وه‌ک سه‌ما و هه‌لپه‌رکی یاخود رووداویکی ئه‌و کاته، که‌واته (ئه‌و زانیاریانه‌ی که له‌ فیلمی سینه‌مایه‌وه‌ وه‌ریانده‌گرین ته‌نها زانیاری سینه‌مای نی، به‌هۆی ئه‌وه‌ی که فیلم په‌یوه‌ندی به‌ جیهانی راسته‌قینه‌وه‌ هه‌یه، و ئه‌گه‌ر بینه‌ر نه‌گه‌یه‌نیتته‌ ئاستیک که جیاوازی له‌نیوان ئه‌م شت بان ئه‌و شتیان بکات له‌ نیو شته‌ واقعیه‌کانی ده‌روبه‌ری خۆی ئه‌وا فیلمکه‌ خاوه‌ن تیگه‌شتنکی روون نییه‌، و ئیتر چون ده‌بیتته‌ ناماژه‌یه‌ک بۆ پیکهاته‌ی جیاواز له‌ په‌له‌ی روونای سه‌ر سکرین) (لوتمان، ۱۹۷۹، ل ۶۰)، ده‌توانین بلێین ده‌رهینه‌ره‌کانی کوردستان ئه‌م ئایدیا و فکر و زمانه‌ سینه‌مایه‌یان خستووته‌ ناو فیلمی کوردی، که ئه‌مه‌ش سیمایه‌کی تایبه‌ت به‌ که‌سایه‌تیه‌کانه‌، (گرنگی سینه‌ما له‌وه‌دا نییه‌ که وینه‌ی جولۆی ره‌نگدار ده‌خاته‌ پێشچاو، ئه‌وه‌ش نا که توانای فریودانی به‌ واقع و حه‌قیقه‌ت هه‌یه، له‌گه‌ل ئه‌وه‌شدا سینه‌ما تایبه‌تمه‌ندییه‌کی تری هه‌یه، تایبه‌تمه‌ندییه‌ک که تاراده‌یه‌ک له‌ شانۆشدا بوونی هه‌بووه، به‌لام به‌ هینده‌ی ئه‌و کاریگه‌ریه‌یه‌ نا که له‌ سینه‌مادا هه‌یه، تایبه‌تمه‌ندییه‌ که‌ وا له‌ بینه‌ر ده‌کات هه‌ستبکات که ته‌ماشای ئیستا ده‌کات، ئه‌وان وا ده‌زانن که رووداوه‌کان ئیستا له‌سه‌ر سکرین له‌ پێشچاویان رووده‌دن، به‌ شیوه‌یه‌کی په‌سه‌ر بۆ ئه‌و فیلمانه‌ی که رووداوه‌کانیان باسی ئه‌م سه‌رده‌مه‌ ده‌کهن، یان هه‌لگری چیرۆکینک که رووداوه‌کانی ده‌گه‌رینه‌وه‌ نیو میژوو یاخود له‌ داهاوتو ده‌کۆلنه‌وه). (مدانات، ۲۰۰۷، ل ۹)، جاریکی تریش که ده‌لێین ده‌رهینه‌ری کورد ئه‌و که‌سانه‌ن که هه‌لگری بیر و ئایدیا و باگراوندی رۆشنیری و هه‌لگری کیشه‌کانی کۆمه‌لگه‌ن و زۆربینه‌ی کیشه‌کانی کۆمه‌ل به‌ شیوه‌ی درووستکردنی فیلمی سینه‌مای ده‌رده‌برن که پێی ده‌لێن فیلمی کوردی، هه‌ر په‌رچدانه‌وه‌یه‌ک که کاریگه‌ری هه‌بیت له‌سه‌ر ده‌رهینه‌ره‌که‌ له‌نیو فیلمه‌که‌ ره‌نگداته‌وه، ئه‌مه‌ش به‌هۆی ئه‌وه‌ی که چه‌ند ئه‌و ده‌رهینه‌ره‌ کوردانه‌ پابه‌ندن به‌ رۆشنیری سینه‌مای جیهانی له‌ بواری بپین و خویندن و په‌یوه‌ست بوونیان پتوه‌ی. ئه‌وه‌ش زیاتر ره‌نگدانه‌وه‌ی سینه‌مای رپالیزمه‌، (مه‌به‌سته‌که‌ش لێره‌دا په‌یوه‌ست نییه‌ به‌ شه‌فافی و بێلایه‌نی یاخود سینه‌مایه‌ک که وه‌ک ئاوتنه‌ ره‌نگداته‌وه، به‌لکو چتر رپالیزم له‌ ناخه‌وه په‌یره‌وه‌ ده‌کړیت له‌ ریگه‌ی خود ده‌ربینیکی چره‌وه‌ تا ئه‌وه‌په‌ری و گه‌ران به‌ شوین فۆرمیک که زمانی سینه‌مای به‌ شیوه‌یه‌کی فراوان ده‌وله‌مه‌ند بکات). (پریدال، ۲۰۰۴، ل ۶۳۹) له‌م روانگه‌یه‌وه ده‌رهینه‌رانی کورد له‌نیو فیلمه‌کانیاندا ئازاد ده‌بن و به‌ ئازادی بۆچوون و ئایدیاکانیان ده‌گه‌یه‌ن له‌ رپتی فۆرمیکه‌لی جیاواز، هه‌روه‌ها کاریگه‌ریان ده‌بیت له‌نیو کۆمه‌لدا، یاخود کیشه‌کانی کۆمه‌ل و که‌لتوری کوردی بگه‌یه‌ننه‌ نیو کۆمه‌لگه‌کانی ده‌روه‌وه‌ و ئاشنای بکه‌ن به‌جیهان، ئه‌مه‌ش به‌ پشتبه‌ستن به‌ تیگه‌شتن و خویندنه‌وه‌کانی خۆیان بۆ واقعی ژبانی نیو کوردستان و

کاریگریه پامیاری و کۆمه لایه تی و که لتوریه کان به گشتی له نیو کۆمه لدا و دووباره دارشتنه وه یان له نیو فیلمدا، ئەمەش وه ک کاریگریه یووون به قوتابخانه و پێنازه جیاوازه کانی ریالیزم دهرده که ویت که له نیو فیلمه کانی ئەم قوتابخانه یه دا دهرده که ویت و ده بینیت زۆریه ی فیلمه کان هه لگری کیشه کانی کۆمه لگان و ناستی ژیا نی که سه کان روون ده که نه وه و ئە کته ره کانیش وه ک به شیکێ دانه براو له کۆمه ل دهرده که ون، ئەمەش تایبه تمه ندییه که که رهنگه داته وه له فیلمی واقعیدا، (بو پیکهینانی وینه پیوستیمان به توخمه وینه ییه کانه، که وینه ش له هه ندیک مه ودا ی چه قی کوری دیاریکرا ودا به ده ست شتواندنیکی ناچاریه وه ده نالینیت، که ئە و شتواندنه ش هه میسه بی تاوان و له خووه نییه. له گه ل ئە وه شدا ئەم ناساندنه پشتگیری له تیوریه ریالیستیه کان ناکات، به لکو ده یانخاته نیو جۆریک له گفتوگۆوه). (فینتورا، ۲۰۱۲، ل ۲۴)، دهرهینەر له درووستکردنی فیلمی سینهمای دیمه نی جیاواز به کارده هینیت، ئەمەش له سه ر بناغه ی درووستکردنی فیلمی سینهماییه چونکه پیوسته پیکهینره وینه ییه کانی وه ک مه ودا ی سه رجاوه کان به کاریهینین به مه به ستی درووستکردنی شتیکی به واتا و به نرخ، له به رته وه ی فیلم هه میسه پیوسته واتایه ک به خشیت، وه ک جۆریک له پرسیار و وه لام که له هه ندیک حاله تدا پیوستی به روونکردنه وه یه، له زۆر حاله تیشدا پیوست به روونکردنه وه ناکات چونکه وینه که خۆی باسی خۆی ده کات (ده کریت بینر له وه تیبگات که دهرهینەر ویستوووه تی چی بلت یاخود به پیچه وانه وه به هه له تیبگات. بینر به پی ناستی سه رنج و ناستی چیژ و په روه ده و رۆشنیری و بۆچوونه ئە خلاق و سیاسی و کۆمه لایه تی و دیدگا تایبه ته کانی، ده توانیت له نیو خودی وینه که دا واتای زۆر و هه مه چه شن ببینیت) (مارتن، ۲۰۱۷، ل ۳۴)، ئەمەش دا هینانی دهرهینره بۆته وه ی بکه ویتته ناو جۆریک له گه نگه شه و گفتوگۆی دیالیکتیکی له گه ل بینره که ی، ئەم گفتوگۆیه مه ودا یه ک ده دات به بینر تاوه کو فیلمه که هه لسه نگینیت له و کاته ی که به راوردی ده کات له گه ل جۆری ژیا نی خۆیدا، ئەمەش ده که ویتته سه ر چۆنیه تی پشاندا نه وه ی توانا کانی خۆی وه ک دهرهینەر له نیو فیلمه که یدا، له وه ی که ئایا تیگه شتنی بۆ واقعه که ی چۆنه و ئە و واقعه ش چۆن رهنگیدا وه ته وه له فیلمه که دا به شیوه یه کی هونه ری، چونکه هونه ر فراوانتر و گشتگیرتره له کۆمه لگا، فیلمی سینهمای هه میسه توانای ئە وه ی هه یه بگاته ده ست هه مووان، له به رته وه ی به ته واوی که ره سه ته ی ئاگای مرؤف به کارده بات، ئە وه ش به واتای ئە وه دیت که له په نا زمانی گێرانه وه و نووسرا ودا خۆی نزیک ده کاته وه له وینه و جوله و ده نگه کان و له ریگه یانه وه په یوه ندی له گه ل ته واوی مرؤفایه تی دا ده به ستیت. (رابجیر، و شیرپر، ۲۰۱۸، ل ۲۴۳)، هونه ری سینهماش له و جۆره هونه رانه یه که شته کان به فراوانی وه رده گریت و له ناستی ئایدیا و بیروبا وهردا کارده کات و هه موو جۆره خه یالیک تییدا جی ده بیته وه. سه رکه وتوو ترین جۆری خه یال له لای دهرهینره ی کورد و له نیو فیلمه کوردیه کاند ئە و خه یالیه که پی ده لێن خه یالی ریالیزم، که هه له نیجراوی واقعی ناو کۆمه لگه یه به دیدیک تاکه که سیانه و باوهر و ئایدیا ی خودی دهرهینەر، که ژیا نی تاکه کان و کۆمه لگه تییدا رهنگه داته وه. وه ک ئە و دهرهینره یه که باس له ژیا نی کۆمه لگه به گشتی و کاریگریه کۆمه لگه و تاکه کان به سه ر یه کتره وه له فیلمه کانیا ندا ده کهن، ئە و دهرهینره یه ش هه ریه کیک به جۆریک کاری کردوه و جیاوازی خۆی دهرخستوه، ئەمەش بووه ته هۆی دهرکه وتنی شیوازه جیاوازه کانی فیلم و دهرهینره جیاوازه کان.

به شی سییه م

فیلمی (هه زار و یه ک سیو) دیدگایه کی هیمایه ریانه بۆ واقع:

فیلمی کوردی (۱۰۰۱ سیو – ۱۰۰۱ Apples) به شداری له چوار فیستیفا لی نیوده وه له تی کردوه و بووه ته براوه ی دووخه لات (خه لاتی باشتین فیلم له فیستیفا لی به لگه فیلمی رۆما) و (خه لاتی باشتین فیلمی به لگه نامه یی له فیستیفا لی نیوده وه له تی فیلمی ده وک). ستافی ناماده کردنی فیلمی دیکۆمینتی بلندی (هه زار و یه ک سیو) بریتین له: نووسین و دهرهینان: ته ها که ریمی، وینه گر: مهیدی نازادی، ده نگه لگر: ئە ره سه تو مه فاخری، مونتاز: هه ردی قادر، ده نگدانه ر: ئارش ره سافی، یاریده ده ری دهرهینەر: کارزان کاردۆزی، به رپوه به ری به رهه م: سه یوان سه عیدیان، فۆتوگرافه ر و یاریده ده ری به رهه م: ئە وین شه ریفی، راولیزگار: عومه ر محمه د، یاریده ده ری وینه گر: گه یلان ئە حمه د، پۆسته ر: رووناک ره سوولپور، به به شداری دهرهینره یه یه یوانی ئە نفال: فه ره ج، عه بدوالقادر، هاشم، که ریم و ئە بابا که ر، گێرانه وه: فه ره جی توپخان. به رپوه به ری راگه یاندنی گشتی: هاوهری که ریمی. به رهه مهینان: کۆمپانیای (ناوا میدیا) و ته ها که ریمی و به هاوکاری به رپوه به رایه تی رۆشنیری گه رمیان و وه زرا ته قی کاروباری شه هیدان و ئە نفالکراوان

۱- چیروکی فیلم

ته نها (۱۳) که س توانیان به برینداری له شالوه کانی ئە نفالدا رزگاریان ببیت. له کاتیکدا ئە وان شایه تی ئە و تاوانه گه وره یه بوون. سێ که س له م (۱۳) شاهیده ئیستا له ژیا ندان نه ماون و ته نیا (۱۰) شاهید زیندوون و فیلمی (هه زار و یه ک سیو) چیروکی ئە وان بۆ بینر ده گێریتته وه، ئە وان پێیان وایه ئە و رۆژه ئە رکیان ته واو ده بیت که کۆی به کارهینره رانی ئینته رنیت له دنیا دا ئە و وشه یه یان سێرچ کردبیت. کاری دووه میان ئە وه یه که هه ر سالیک، هه زار و یه ک سیوی میخه کریژ بنیرن بۆ ئە و ولاتانه ی که راسته وخۆ یان ناراسته وخۆ به شداریووون له تاوانی ئە نفالدا، یاخود بیده نگ بووان له ناست ئە و تاوانه گه وره یه ی مرؤفایه تییدا. ئە وان بۆ یه که مجار و له م فیلمه دا هه زار و یه ک سیو ده نیترن بۆ شاری هه زار و یه ک شه و واته (شاری به غدا)، که بریاری ئە و تاوانه ی لیدرا و ... وه ک په یامیک بۆ بیرنه چوونه وه و ناستی و دووباره نه بوونه وه ی.

۲- ریالیزی هیمایه گه ری و شیکردنه وه ی فیلمی (هه زار و یه ک سیو)

کاتیک ده لێن سینهما هونه ری واقعه ئە و به شیکێ گزنگ له گواستنه وه ی واقع له ریگای هیمایه و گوزارشته هیمایه کانه وه ده بیت و دهرهینەر پشت به و هیمایانه ده به ستیت بۆ ده وله مه ندرکردن و گه یاندنی په یامی گشتی فیلمه که ی، درووستکردنی ئە و هیمایانه ش هه روا

له خۆوه نیه و ده بێت دهرهینەر ناگاداری چۆنیه تی به کارهینانیان بێت له نیو فیلمه کهدا (له رینگای واقعهوه ره مزه کان به شیوهیه ک هه لدههینجرتن که نه و هیمایانه به لایه نی که مه وه واقعی ماددی خۆیان له ده ست نه دهن ئەمه ش به یی گه رانه وه بۆ رووتکردنه وه یاخود هیمایا رووته کان له به ستنه وه ی هۆکار و بابته له گه ل واقعدا) (ثامر، ۲۰۱۶، ل ۱۳۹) مادام ئەم شیوازه قوتابخانه یه پشت به واقع ده به ستیت و ده یه ویت له رینگای به هیماکردنی واقعه وه بابته کان بگوازیتته وه نه و دهرهینەر هه م له لایه نی بابته یه وه واقع ده کات به هیمایا هه م له رووی فۆرمه وه، چونکه دواجار دهرهینەر به م هیمایانه ده یه ویت واقع به شیوه یه کی جوانیناسیانه ی نوێ پیشان بداته وه و رنجکه ی خۆی له فیلم و سینمه ادا به جۆرتکی نوێ بدۆزیتته وه، ئەم هیمایانه ش له فۆرمی فیلمه کهدا به نمونه له گۆشه ی کامیرا یاخود قه باره ی گرتنه وه ده ستمان ده که ون، یاخود کاریگه ری موزیک درووستی ده کات یان که رهسته یه کی به کارهاتوو له نیو فیلمه کهدا جا چ دیکۆر بێت یاخود هه ر که رهسته یه کی تر، ئەمه ش به ئامازه دان به هیمایه کی دیاریکراو یاخود چه ند هیمایه ک که ده کرتیت دهرهینەر به مه به ست له نیو فیلمه کهیدا درووستیان بکات و نمایشیان بکات (به شیوه یه کی گشتی به کارهینانی هیمایا له فیلمدا پینکدیت له گۆرتنی شتیک یان جو له یه ک یاخود رووداوێک بۆ نیشانه ی دال، یاخود بۆ ئاگای له بوونی ئاسۆیه ک له پشت ئەو شته ی که ئاشکرا به به رکه وتنی وینه کان پیکه وه، یاخود به هه لبژاردنی ئەو هه لئۆست و رووداوانه ی که خاوه ن تایبه تمه ندی زیاتری مرۆفایه تین) (مارتن، ۲۰۱۷، ل ۱۲۰) که واته ئەم قوتابخانه یه واقع ده کاته چه قی هیماکانی و له قالیکی درامی وینه ییدا بابته و په یامه کانی ده خاته سه ر په رده ی سینمه ا و ده یگه یه نیتته بینەر، ئەرکی بینه ریش ئەوه یه ئەو هیمایانه بشکینیت و له زهن و بیر خۆیدا لیکدانه وه یان بۆ بکات و تییان بگات و به باشی هه لیان به سه نکینیت بۆته وه ی به دنیا بینیه کی نوێه ته ماشای دهره یه ره که ی و له رووداوه کانی دهری خۆی تیبگات.

ده بینن دهرهینەر له رپتی هیماکانه وه واقع جاریکی تر به رجه سته ده کاته وه، که ده توانین بڵین ئەمه کاریگه ریوونه به (ریالیزی هیمایه گه ری) به و تیگه شته ی که، (هیماکان شتگه لیککی دهره کین، پیدراوی راسته وخۆن که راسته وخۆ له گه ل ژیریماندا له په یوه ندیدان، به لām ئەم شتانه وه ک بوونی سه ره خۆی خۆیان وه رناگرتن، به لکو به واتای فراوانتر و گشتگیرتر وه رده گیرن. پتویسته هیماکان دیاری بکه ین بۆ: واتا و دهره رین. واتاکان په یوه ستن به نیشاندان یاخود بابته وه، که ناوه رۆک چۆن دهنوین. دهره رینه کانیش بوونیک هه سته وه ریانه ی یاخود له شیوه ی وینه یه کدان.) (هیغل، ۱۹۸۶، ل ۱۱) به م رینگایه ش دهرهینەر هه ولده دات جۆرتیک له کۆد و مامه له ی جیاواز به کارهینیت له فیلمه کهیدا به وه ی که واقعی هیه و ئەو ده یه ویت به رینگایه کی جیاوازتر بیگرتته وه، ئایدی و تیگه شتن و روانینی خۆی و خه یالی جوانیناسیانه ی خۆی تیکه ل بکات، باسکردنی رووداوه کان له لای که سانی ئاساییه ئەوان ده بنه پالەوان له فیلمه کهدا، ئەمه ش وا ده کات که فیلمه که تنها نه بێته فیلمیکی درامی به لکو به کاریگه ر بوون به رووداوێکی ده سته جهمی که به سه ر گه لی کوردا هاتوو، دهرهینەر هه ولده دات فیلمه که تیکه له یه ک بێت له درامی و دیکۆمینتاری و بیه ته فیلمیکی دیکۆدرامی، چونکه به شیکی گرتن له فیلمه که ئایدی و تیگه شته کانی دهرهینەر سه باره ت به رووداوه که ده یبانه پشه وه، که دهرهینەر (ته ها که ریمی) تپیدا هه ولی کۆمه لیک له وکه سانه دهره خات که له کاره ساتی نه نفال رزگاریان بووه و ئیستا ده یانه ویت هه زار و یه ک سبۆ میخه کرێژ بکه ن و وه ک نه تیککی ئاشتیخوازان و لیبوردیه یانه بیده نه دم رووباری دیجله به ره ناوچه کانی ناوه راست و باشووری عیراق. سبۆ میخه کرێژ له نیو فیلمه کهدا وه ک هیمایه کی کورده واری و که لتوری کوردی ده بێته بابته نیو فیلمه که، چونکه وه ک ئاشکرا به که سبۆ میخه کرێژ هیمایا ئاشتی و یه کتر قبولکردنه له نیو که لتوری کوردیدا، و وه ک که رهسته یه کی که لتوری که گه لی کورد له سه ری کۆکن به کارهینیت، چونکه به چه ند دیمه نیکی جیاواز ده بینن که سبۆه کان به سه ر ئەو مالانه دا دابه شده کرتن که که سوکاری نه نفالن و هینده ی که سه نه نفالکراوه کانیان سبۆیان پێ ده به خشن بۆ ئەوه ی میخه کرێژیان بکه ن. له گه ل ئەوه ی ئەم فیلمه پیکهاته یه کی چیرۆکی فیلمی دیکۆمینتاری هیه، به لām ئەو هیمایانه ی که خراونه ته نیو فیلمه که بۆ خۆی ئامازه ن بۆ نه تیک له ره وتی ژبانی کوردستانیان و به رینگای ئاوی ده گوازیتته وه بۆ ناوچه کانی تری عیراق. هه ر له ناویشانی فیلمه که وه ته ماشا بکه ین که (هه زار و یه ک سبۆه)، تیده گه ین که دهرهینەر به وه رگرتنی ناوی چیرۆکه کانی (هه زار و یه ک شه وه) ده یه ویت دیسان ئامازه یه کی نوێ بنیادینیت دهریاری تاوانی نه نفال، که ئەه گه رچی له وی (شه هره زاد) کاره کتتری سه ره کی و گیره ره وه ی چیرۆکه کان له هه زار و یه ک شه وه دا، وا ده کات پادشا (شه هریار) بۆ چوونی بگۆرت و چیرۆکان نه کوزیت له پینا و مانه وه ییدا چیرۆک ده خولقینیت. به لām له نیو فیلمی (هه زار و یه ک سبۆ) کاره کتته ره کان ماونه ته وه و چیرۆکه کانیان ده نیرنه شاری به غداد (شاری هه زار و یه ک شه وه) و وه ک شایه دیک و بریارده ر له روودانی کاره ساتی نه نفال ده یناسین. له گه ل ئەوه شدا به کارهینانی ئامرازی ئینته رنیت بۆ ناساندنی ئەم تاوانه له جیهاندا، وه ک ئەوه ی که نه کتته ره کان ده یانه ویت که کۆی به کارهینهرانی ئینته رنیت به دوای تاوانی نه نفالدا بگه رین. لیره دا دهرهینەر ده یه ویت کاره ساته که به جیهانی بکات چونکه وه ک له گرتی نزیکی Close Up مۆنیتته ری کۆمپیوتته ره که ده بینن که به زمانی ئینگلیزی نامه یه ک دهنووسیت، به و ئامازه یه ده یه ویت ئەوه دهریخات که ئینته رنیت رینگایه کی ئاسانتره بۆ ناساندن له م سه رده مه ی ئیستاماندا چونکه مرۆفه کان هینده له نیو دنیا ی مه جازیدا هه ن و ده گه رین، هینده له نیو ژبانی راسته قینه دا نین. ئەکته رانی نیو فیلمه که هه موویان که سانی نیو ژبانه راسته قینه که ن و خۆیان خاوه ن چیرۆکه که ن، به لām دهرهینەر له رینگای کۆمه لیک سبۆ که میخه کرێژکراون وه ک هیمایه ک ده یه ویت جۆرتیک په یامی ئاشته وایی و لیبورده یی بۆ ئەوانه ره وانه بکه ن که له خوارووی جوگرافیا که ده ژین، به مه ش ده لێن ئیمه ی قوربانی هه یج کاتیک کیشه یه کمان له گه ل ئیوه نییه، به لکو کیشه مان له گه ل ئەو جۆره بیرکردنه وه یه هیه که ده یه ویت ئیمه نه هیلیت و بمانسرتته وه. کامیرا له گه ل ئەوه ی هه ستیکی تۆماریمان پێ ده به خشیت له وه ی که راسته وخۆ ده چیتته به رده م که سه کان و ده یاندونیت و قسه مان بۆ ده که ن، له گه لیشیدا سه روست ده کاته به شیکی گرتی فیلمه که له رینگای گرتنه فراوان و گه وره کانیه وه، به مه ش ده یه ویت کاره کتته ره کمان به خۆیان و دهره ره که یانه وه بناسین و تیبگه ین که چۆن و له کویدا ده ژین، زمانی کاره کتته ره کان زمانیکی ساده ی گشتیه ی و هه مووان ده توانن به باشی تپتی بگه ن و هه یج زیاده رویه کی نه خراوته سه ر دیالوگه کان.

دهره نجامه كان

١. قوتابخانه كانی دهره پینانی سینهمای به کاریگری شیواز و قوتابخانه کانی تری ئه دهب و هونه ره له نیو سینهمادا سه هه لده دهن، ئه وهش له ئه نجامی له چوارچیوه گرتنی کاری دهره پینهران له نیو تیورییه سینهماییه کان له لایه ن ره خنه گران و شیکه ره وانوه.
٢. قوتابخانه کانی دهره پینانی سینهمای به دوو ئاراسته ی سه ره کی گه شه یان کردووه ئه وانیش؛ ریالیزم و ئیکسپرسیونیزم.
٣. پشیکه وتی چه مکی دهره پینان له نیو سینهمادا وایکردووه ئه وه هونه ره وه ک هونه ریکی سه ره کی و بایه خدار له نیو دنیا دا به ریلاوبیت چی له رووی هونه ری و چی له رووه پیشه سازیه که ی سینهما.
٤. کاتیک له سالی ١٩٩١ وه به شیک له کوردستانی باشوور ئازاد ده پیت، کاری سینهمای به ره به ره به ره پیش ده چیت و دهره پینهران به هاوکاری که ناله ته له فزیونییه کوردیه کان و حکومه تی هه ریم ده توانن ئازادییه کی به رچاو به ده سته پین له دروو سترکردنی فیلمه کانیاندا.
٥. له هه ر ولات و شوپنیک به شیوازی تایبه تمه ندی که لتوری و کومه لایه تی و سیاسی تایبه ت به وی ئه م قوتابخانه ی دهره پینانی سینهمای دهره که ون، دهره پینهری کورد به م کاریگرییه ده به ویت رابردووه کاره ستاباره که ی له نیو فیلمه کانیاندا بنوینیتته وه.
٦. دهره پینهری کورد له رووی بابه ت و فۆرمه وه زیاتر پشت به و کاره سات و تاوانانه ده به ستیت که به سه ره کورددا هاتووه.
٧. دهره پینهری کورد زیاتر بو دروو سترکردنی فیلمه کانی زیاتر پشت به قوتابخانه ریالیزمه کان ده به ستیت.
٨. ریالیزمی هیمماگه ری ره نگدانه وه ی هه یه له نیو فیلمه کوردیه کاند، و دهره پینهری کورد هیمماکان وه ک که ره سه ته یه ک داده نیت که گه لی کورد له سه ری کوکن و به شیکن له که لتوره که ی.

سه رچاوه کان

١- کوردی

١. جه مال، نه وزاد. (٢٠٢). سینهما و فه لسه فه سه ره تیه ک له فه لسه فه ی فیلم. چاپی یه که م. ناوه ندی رۆشنیری ره هه ند، سلیمانی. هه ریمی کوردستان-عیراق.
٢. سینا، خوسره و. (٢٠١٨). شوناسی کولتوری و سینهمای کورد. چاپی یه که م. وه رگیزانی: جه مشید به هرامی. به ریوه به رایه تی سینهمای سلیمانی. سلیمانی. هه ریمی کوردستان-عیراق.
٣. عه بولره حمان، حه یده ر. (٢٠١٨). ده روازه یه ک بو ره خنه ی سینهمای کوردی. چاپی یه که م. چاپخانه ی زانکوی سه لآحه دین. هه ولیتر. هه ریمی کوردستان-عیراق.
٤. مه لاهه مزه، مه سعود. (٢٠١٠). پرسه کانی فیلمسازی کوردی گفوتگووی فیلمسازانی کورد. چاپی یه که م. به ریوه به رایه تی سینهمای هه ولیتر. هه ولیتر. هه ریمی کوردستان-عیراق.
٥. نووسه ری نیبه. (٢٠٠٧). هه زار و یه ک شه وه. چاپی یه که م. وه رگیزانی: جه وه ره مه حمود داراغا. چاپخانه ی شغان. سلیمانی. هه ریمی کوردستان-عیراق.

٢- عه ره بی

٦. آنبال، جی. (٢٠٠٠). المدارس الجمالیة الكبرى في السينما العالمية. الطبعة الاولى. ترجمة: می التلسمانی. المشروع القومي للترجمة. القاهرة. مصر.
٧. الفقی، محمد. (٢٠٢٠)، السينما في العصر النيولبرالية. بدون طبعة و الجهة الناشرة.
٨. بیرسون، روبیرتا. (٢٠١٠). "السينما في السنوات الاولى" موسوعة تاريخ السينما في العالم- المجلد الاول- السينما الصامتة. اشراف: جیوفری نویل سمیث. الطبعة الاولى. ترجمة: مجاهد عبدالنعم مجاهد. المشروع القومي للترجمة. القاهرة. مصر.
٩. پریدال، رینی، (٢٠٠٤). خمسون عاما من السينما الفرنسية ١٩٤٥ - ١٩٩٥. الطبعة الاولى. ترجمة: سوزان خلیل. المشروع القومي للترجمة. القاهرة. مصر.
١٠. ثامر، رعد عبدالجبار. (٢٠١٦). نظريات و اساليب الفيلم السينمائي. الطبعة الاولى. دار الورد الاردنية للنشر و التوزيع. عمان. الاردن.
١١. جورنو، ماری-تیریز. (٢٠٠٩). معجم المصطلحات السينمائية. الطبعة الاولى. ترجمة: فائز بشور. المؤسسة العامة للسينما. دمشق. سوريا.
١٢. رابجر، مایکل، و هیریس-شیریر، میک. (٢٠١٨). الاخراج السينمائي تقنياته و جمالياته. الطبعة الاولى. ترجمة: ناصر ونوس. دائرة الثقافة و السياحة (كلمة). ابوظبي. الامارات.
١٣. روبنسون، ديفيد. (١٩٩٩). تاريخ السينما العالمية ١٨٩٥ - ١٩٨٠. الطبعة الاولى. ترجمة: ابراهيم قنديل. المشروع القومي للترجمة. القاهرة. مصر.
١٤. سادول، جورج. (١٩٦٨). تاريخ السينما في العالم. الطبعة الاولى. ترجمة: ابراهيم كيلاني، فايزكم نقش. دار منشورات عويدان. بيروت. لبنان.
١٥. سعید، ابوطالب محمد. (١٩٩٠). علم مناهج البحث. الجزء الاول. دار الحكمة للطباعة و النشر. الموصل. العراق.
١٦. ستیثنس، رالف. دوبری، جان. (١٩٩٣). السينما فنا. الطبعة الاولى. ترجمة: خالد حداد. المؤسسة العامة للسينما. دمشق. سوريا.
١٧. شیمی، سعید. (٢٠١٣). الصورة السينمائية من السينما الصامتة الى الرقمية. الطبعة الاولى. الهيئة العامة لقصور الثقافة. القاهرة. مصر.
١٨. فینتورا، فران. (٢٠١٢). الخطاب السينمائي لغة الصورة. الطبعة الاولى. ترجمة: علاء الشنانة. المؤسسة العامة للسينما. دمشق.

سوريا.

١٩. كاسبيار، آلان. (١٩٨٩). التذوق السينمائي. الطبعة الاولى. ترجمة: وداد عبدالله. الهيئة المصرية العامة للكتاب. القاهرة. مصر.
٢٠. مارتن، مارسيل. (٢٠١٧). اللغة السينمائية طبعة اقليم عربية الاولى. ترجمة: سعد مكاوي. اقليم عربية للنشر و التوزيع. القاهرة. مصر.
٢١. مونرو، توماس. (٢٠١٤). التطور في الفنون- الجزء الثاني. الطبعة الاولى. ترجمة: محمد علي ابودرة، لويس اسكندر جرجس، عبدالعزيز توفيق جاويد. الهيئة العامة لقصور الثقافة. القاهرة. مصر.
٢٢. مدانات، عدنان. (٢٠٠٧). عدسات الخيال: مقالات في السينما. الطبعة الاولى. المؤسسة العامة للسينما. دمشق. سوريا.
٢٣. واتس، فيل. (٢٠١٦). "الواقعية" موسوعة السينما (شيرمير)- الجزء الثالث. إشراف و تحرير: باري كيث جرانت. الطبعة الاولى. ترجمة: احمد يوسف. المركز القومي للترجمة. القاهرة. مصر.
٢٤. هوراك، يان كريستوفر. (٢٠١٥). "التعبيري" موسوعة السينما (شيرمير)- الجزء الثاني. إشراف و تحرير: باري كيث جرانت. الطبعة الاولى. ترجمة: احمد يوسف. المركز القومي للترجمة. القاهرة. مصر.
٢٥. هيغل، فريدريش. (١٩٨٦). الفن الرمزي/ الكلاسيكي/ الرومانسي. الطبعة الثانية. ترجمة: جورج طرابيشي. دار الطليعة للطباعة و النشر. بيروت. لبنان.

٣- نينكليزي

26. Bordwell, David. (1997). On the History of Film Style. Harvard University Press. Massachusetts. USA.
27. Soanes, Catherine and Hawker, Sara and Elliott, Julia. (2006). Oxford Dictionary of Current English. Oxford University Press. New York. USA.